

УДК 81.255.4

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЗБІРКИ Р. КЕНО «ВПРАВИ ЗІ СТИЛЮ»

Князян Д.Х., магістрант відділення французької філології
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Млинчик А.В., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри французької філології
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

У статті розкриті лексико-стилістичні особливості перекладу збірки Р. Кено «Вправи зі стилю». Перекладачами використано такі перекладацькі трансформації, як заміна, адаптація та компенсація.

Ключові слова: лексико-стилістичні особливості, заміна, адаптація, компенсація.

В статье раскрыты лексико-стилистические особенности перевода сборника Р. Кено «Упражнения в стиле». Переводчиками использованы такие переводческие трансформации, как замена, адаптация и компенсация.

Ключевые слова: лексико-стилистические особенности, замена, адаптация, компенсация.

Kniazian D.H., Mlynchik A.V. THE LEXICAL AND STYLISTIC TRANSLATION PECULIARITIES OF "EXERCICES DE STYLE" BY RAYMOND QUENEAU

The article deals with the lexical and stylistic peculiarities of translation of "Exercices de style" by R. Queneau. The interpreters use the following translation transformations, such as replacing, adapting, and compensating.

Key words: lexical and stylistic peculiarities, replacement, adaptation, compensation.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю висвітлення особливостей та труднощів перекладу збірки "Exercices de style" Р. Кено з французької мови на українську з огляду на специфіку твору, а також теоретичного узагальнення щодо використання засобів забезпечення адекватного сприйняття тексту україномовними читачами. Ця проблема пов'язана з такими важливими науковими завданнями, як виявлення основних закономірностей використання засобів досягнення адекватності під час перекладу, поглиблення знань про особливості перекладу творів, які будуються на основі мовних експериментів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення наукової літератури свідчить про існування таких напрямів дослідження окресленої проблеми:

– теоретичні питання еквівалентного та адекватного перекладу (Дж. Кетфорд, В. Коллер, В. Комісаров, Ю. Найда, О. Швейцер);

– класифікація перекладацьких трансформацій (Л. Бархударов, В. Гак, В. Комісаров, Р. Міньяр-Белоручев, Я. Рецкер, О. Швейцер);

– специфіка творчості Р. Кено в аспекті перекладу (Т. Бонч-Осмоловська, Н. Гапотченко, Г. Гусєва, У. Еко, Я. Коваль).

Постановка завдання. Враховуючи те, що переклад цієї збірки українською мовою

був здійснений лише у 2006 р., та зважаючи на труднощі, які становить цей текст не лише для перекладачів, а й для дослідників, питання висвітлення особливостей перекладу «Вправ зі стилю» українською мовою лишається недостатньо розкритим у вітчизняній науковій думці.

Оскільки тексти-вправи оригінального тексту створюються за допомогою великої кількості стилістичних засобів, ми вирішили дослідити специфіку перекладу цього твору на лексичному рівні.

Мета статті полягає в аналізі лексико-стилістичних особливостей перекладу збірки Р. Кено "Exercices de style" українською мовою.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: виконати порівняльний аналіз текстів оригінального твору та його перекладу українською мовою і виокремити основні труднощі перекладу; описати трансформації, що їх використовує перекладач задля досягнення адекватного перекладу та дати їм лінгвістичну оцінку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як наголошують науковці [1–3], засоби лексичного рівня мови відіграють важливу роль у створенні ідіостилу Р. Кено: у «Вправах зі стилю» знаходимо тропи, засоби синонімії та полісемії. З метою адекватного

сприйняття тексту україномовними читачами перекладачам необхідно було максимально наблизити лексичні системи двох мов за допомогою перекладацьких трансформацій, а також зберегти основний принцип побудови кожної вправи, тобто мету комунікації. Більшість текстів-вправ, які формуються за допомогою засобів синонімії, а саме наукових термінів, є найбільш наближеними до оригіналу. До таких текстів належать *Philosophiquement* («Погляд філософа»), *Ensembliste* («Теоретико-множинний підхід»), *Géométrique* («Геометричний підхід»). Вони відповідають оригіналу і за принципом вправи (описати ситуацію в автобусі з точки зору філософії, фізіології, математики), і за основами, до яких застосовується принцип тексту-вправи, а також за засобами створення цього принципу (терміни відповідних сфер життєдіяльності). У цих текстах перекладач слідує оригіналу та виконує дослівний переклад, що можна пояснити специфікою термінів, які завжди є однозначними та які не можуть мати будь-яких емоційних конотацій. Також значна кількість наукових термінів є інтернаціональними словами, котрі походять із грецької та латинської мов та функціонують у більшості мов: «Тільки великі міста можуть відкривати перед феноменологічною духовністю темпоральні й малоюмовірнісні сутнісні збіги» [4, с. 172] (“Les grandes villes seules peuvent présenter à la spiritualité phénoménologique les essentialités des coïncidences temporelles et improbabilistes” [5, с. 93]). Натомість, такий високий ступінь наслідування оригіналу іноді призводить до калькування лексем оригіналу: «Філософ, який би, приміром, занурився у поверхову й позірну не-екзистенціальність автобуса маршруту «С»» [4, с. 172] “Le philosophe qui monte parfois dans l'inexistentialité futile et utilitaire d'un autobus S” [5, с. 93].

Серед текстів-вправ, написаних завдяки засобам полісемії, знаходимо такі, які жодною мірою не відповідають оригіналу: текст *Modern style* («Оповідь у сучасній манері»), побудований за допомогою неологізмів, а також тексти *Hellénismes* («Еллінізми»), *Anglicisme* («Англiцизми»), *Macaronique* («Макаронічна мова (латина)»), *Italianismes* («Італьянізми»), що будуються завдяки макаронізмам. Жоден із вказаних текстів не збігається з синтаксичною основою оригіналу, проте всі тексти зберігають принцип побудови, вигаданий Р. Кено, а також засоби втілення цього принципу. Варто відзначити, що таке вільне поводження з матеріалом оригі-

налу зумовлюється намаганням перекладача максимально наблизити українського читача до «Вправ зі стилю» французької мови, що зрештою спричинює створення «вправ зі стилю», котрі засновуються на засобах української мови. Так, текст *Hellénismes* формується завдяки опису пригоди у паризькому автобусі запозиченими лексемами з грецької мови, що використовуються як наукові терміни: «Лабіринтами метрополії динамізує автокінетична мегамашина (синонім – автобус), повна космополітичного демосу» [4, с. 184] (“Dans un hyperautobus plein de pétrolonantes, je fus martyr de ce microrama en une chronie de métaffluence” [5, с. 117]). Змішуючи лексику англійської, італійської мов із лексикою української мови, Я. Ковалю вдається перекласти й наблизити «вправи» «Англiцизми» та «Італьянізми» до мовлення англійця чи італійця, який намагається говорити українською: «Саденлі той гай забегинив вайлдово краяти на одного олдового мена, мовляв, фак-перрефак, ти мені настепив на фути та ще й елбовом страйконув по рібсах» [4, с. 187], «було джарко-джаркіссімо! Я їхати в автобуссо ді маршрутто «С». В квесто автобуссо було мольто-мольто синьйорі і донні, синьйорі грандіссімі і солідіссімі, донні белліссімі і фантастіссімі!» [4, с. 194]. Водночас оригінал передає мовлення носіїв англійської та італійської мов, які говорять французькою: “Soudainement ce jeuque manne bi-queumze crézé et acquiouse un respectable seur de lui trider sur les toses” [5, с. 124], “Oune giorne en pleiné merigge, ié saille sulla plataforme d'oune otobousse et là quel ouome ié vidis?” [5, с. 139].

Як визначає сам Р. Кено у назві, а слід за ним і перекладач, основним засобом побудови «вправи» *Macaronique* («Макаронічна мова (латина)») є макаронізми: лексика латинської мови поєднується з лексикою української мови: «Омнібусний публікум, варто зауважити, це а пріорі специфічний конгломерат, в якому домінує плебс (panem et circences!). Того разу серед цього concilium hamorum виділявся один, сказати б, patricius junior» [4, с. 193]. На відміну від оригінального тексту (“Sol erat in regionem zenithi et calor atmospheri magnissima. Senatus populusque parisiensis sudebant. Autobi passebant completi” [5, с. 137], у перекладі до основного правила «вправи», винайденого Р. Кено, додається ще й вживання латинських афоризмів (“panem et circences!”, “homo homini lupus est”) [5, с. 137], що, хоча й віддаляє переклад від оригіналу, збільшує вплив присутності латинських лексем на

українського читача, що свідчить про майстерність перекладача та підтверджує думку Т. Бонч-Осмоловської про суперництво між автором і перекладачем творів, пов'язаних із мовним експериментаторством.

Суттєвим змінам піддається і текст-вправа *Modern style* («Оповідь у сучасній манері»), яка будується за допомогою вживання неологізмів та сучасної розмовної лексики. Зважаючи на те, що ці засоби належать до шару лексики, статус якої постійно змінюється, тому що нові слова поступово стають загальноживаними, а потім – архаїзмами, неологізми, використані Р. Кено під час написання твору у 1947 р., втратили статус нових, або сучасних, лексем у 2006 р., коли було здійснено переклад «Вправ зі стилю». Тому Я. Коваль з метою одночасного збереження авторського задуму й впливу неологізмів на україномовного носія використовує лексику, яка могла б вважатись новою у сучасного йому читача: «Так ось, несподівано з цим антипатичним персонажем сталася безпричинна істерика, причому вся його параноїдальна агресивність чомусь екстраполювалася на одного винятково інтелігентного добродія» [4, с. 199]. «Dans un omnibus un jour vers midi il m'arriva d'assister à la petite tragi-comédie suivante. Un godéureau affligé d'un long cou et chose étrange d'un petit cordage autour du melon (mode qui fait florès mais que je réprouve) interpella son voisin avec une arrogance» [5, с. 148]. Варто зазначити, що у перекладі оповідач говорить від імені жінки, яка стала свідком пригоди у паризькому автобусі. Також перекладач вводить значну кількість наукових термінів («біополе», «параноїдальна агресивність»), які в оригіналі відсутні, та вилучає розмовну лексику («blanc-bec», «gommeux», «gandin»), присутню в оригіналі. Таким чином, змінюються стильові характеристики тексту-вправи у перекладі.

Щодо тексту *Injurieux* («Лайка»), який уособлює стиль мовлення розгніваного оповідача, то його переклад співпадає з оригіналом лише за принципом побудови «вправи» та засобами створення цього принципу (вульгаризми, розмовна лексика). Перекладач значно розширює лексичне наповнення тексту, збільшуючи вдвічі кількість вживаних вульгаризмів, порівняно з оригіналом: «Він базікав із якимось покидьком із мармизою недоумка, який торочив, що йому треба перешити якийсь замацаний гудзик на його засмальцьованому пальті. От кретини, та тут перешивай не перешивай, а як були лайдаками,

так лайдаками і здохнете» [4, с. 197], тоді як в оригіналі: «*Ils bavardochoient à propos d'un bouton. Je me dis : qu'il le fasse monter ou descendre son furoncle, il sera toujours aussi moche, ce sale con*» [5, с. 144].

Серед «Вправ зі стилю» знаходимо групу текстів, які описують дійсність за допомогою певного стилістичного засобу (*Métaphoriquement* («Метафорично»), *Ani-misme* («Оживлення»), *Définitionnel* («Описові визначення»), *Apostrophe* («Апострофа»)). У тексті-вправі «Метафорично» основне правило полягає в описі ситуації в автобусі за допомогою метафор. У перекладі ця «вправа» зберігає і принцип побудови, і засоби формування принципу, і основу оригіналу. Проте змін набувають лексичні одиниці, що призводить до реметафоризації метафор, використаних в оригінальному тексті: «au centre du jour» [5, с. 33] стає «коли день сягнув екватора свого віку» [4, с. 149], метафорі «*je le revis le jour même se faisant moucher l'arrogance pour un quelconque bouton*» [5, с. 33] відповідає «я знову побачив нерозумного когутка, йому саме скубли пір'я з приводу якогось гудзика» [4, с. 149]. Знаходимо й випадки метафоризації, коли вислів, позбавлений стилістичного маркування в оригіналі, отримує його у перекладі: «*Au centre du jour, jeté dans le tas des sardines voyageuses<...>un poulet au grand cou*» [5, с. 33] перекладається як «зла доля закинула задерикуватого півника з довгою обскубаною шиєю, у вир прудких сардин» [4, с. 149]. Трансформації, до яких вдається перекладач, можна пов'язати з намаганням уникнути буквалізму та відтворити природність висловлювання.

Текст «Описові визначення» зазнає меншої кількості змін, що можна пояснити особливістю засобу перифразу, котрий лише описує предмет, не називаючи його, що робить його близьким до термінів, які є завжди однозначними. Зазвичай такі визначення є однакоовими у кожній мові. Проте перекладачу необхідно було звернутись до використання адаптації з метою позначення явищ, що мають інше визначення у свідомості українців. Так, літера «С» у абетці французької мови займає 19-у позицію, тоді як в українській мові – 22-у, тому перекладач адаптує опис ситуації для україномовного читача: «Dans un grand véhicule automobile public de transport urbain désigné par la dix-neuvième lettre de l'alphabet» [5, с. 120] «У механічному моторизованому засобі громадського транспорту, позначеному 22-ю літерою абетки» [4, с. 185].

Проте Я. Коваль не завжди перекладає терміни еквівалентною лексикою, це стосується «вправ» *Botanique* («Городня оповідь»), *Médical* («Медична оповідь»), *Gastronomique* («Кухонна оповідь») та *Zoologique* («Зоологічна оповідь»). Особливе місце серед них посідають тексти «Городня оповідь» та «Кухонна оповідь», які будуються за допомогою адаптації термінів та стилістичних засобів до адекватного сприйняття українськими читачами. Терміни зі сфери ботаніки, вжиті у тексті, можуть одночасно вказувати на певні рослини і бути компонентами фразеологічних сполучень. Оскільки найчастіше фразеологізми французької та української мов не збігаються, перекладач вдається до прийомів заміни, додавання та опущення з метою збереження «ефекту» Р. Кено. Так, уникаючи вживання фразеологізму “faire le poireau” (довго очікувати; le poireau – цибуля), який немає фразеологічних відповідників в українській мові (“après avoir fait le poireau sous un tournesol merveilleusement épanoui” [5, с. 142], «врятувавшись від всихання у затінку розквітлого соняшника» [4, с. 196], перекладач за допомогою компенсації вживає інший фразеологізм в іншому місці тексту: “ce cornichon se met à enguirlander un navet” [5, с. 142] стає «рантом цей огірок, мов тертого хрону понюхав, заходився втирати часнику якомусь перець» [4, с. 196]. Перекладач вдається також до використання фразеологічних аналогів, як-от: “un navet”, слово, яке може означати й ріпу, й слинька (про людину), перекладається як «перець»; “des dattes” зі значенням «фініки» та «дзуськи» перекладач замінює фразеологізмом «як горох у стіну». У разі відсутності можливості знайти відповідник у мові перекладу, перекладач використовує слова, котрі не є фразеологізмами, але можуть відтворити вихідне значення у контексті. Наприклад, вислів “une récolte de châtaignes et de marrons”, що може означати й збір врожаю каштанів, й «отримати стусани», перекладається як «засолювання огірка», що саме у цьому контексті набуває нового значення, котре відповідає оригіналу: «Огірок же – не капуста голова, вчасно схамнувся і, щоб уникнути передчасного засолювання, переметнувся у вільний рядок городу» [4, с. 196].

Варто відзначити й текст «Кухонна оповідь», який також перекладається за допомогою додавань та опущень. Головний персонаж «вправи» отримує такі назви в оригіналі, як “une allumette” (сірник, тістечко) та

“un veau” (теля), натомість у перекладі він стає «буряком», що є типовим продуктом харчування українців. Завдяки прийому заміни вислів “pour se couler dans un moule devenu libre” [5, с. 145] отримує українське національне забарвлення «прудко вскочив у казанок із борщем» [4, с. 198]. Усі зазначені тексти зберігають у перекладі принцип побудови «вправи», засоби його створення, а також основу оригінального тексту, що свідчить про доволі високу еквівалентність оригіналу.

Серед «вправ», котрі представляють авторські експерименти зі словом, знаходимо такі, які перекладач передає дослівно (*Logo-rallye* («Лого-ралі»), *Composition de mots* («Словоскладення»)), або такі, які, завдяки адаптації, уособлюють експерименти із засобами української мови та відображають національні особливості українців. Так, текст *Noms propres* («Імена») формується за допомогою заміни іменників на співзвучні їм власні імена: “Sur la Joséphine arrière d’un Léon complet, j’aperçus un jour Théodule avec Charles le trop long et Gibus entouré par Trissotin et pas par Rubens” [5, с. 133], тоді як у перекладі Я. Коваль вживає лише українські імена, переміщуючи експеримент на український ґрунт: «Якось на задньому Романчику майже повного Амвросія я помітив одного Свирида з дуже довгою Явдохюю і з кумедним Калеником на голові, на якому замість елегантної Маріанни була кручена Пронька» [4, с. 191]. Варто зазначити, що за умови збереження імен, вжитих в оригіналі, емоційний ефект втратився б, оскільки співзвуччя загальних назв та власних імен, які їх замінюють, під час перекладу лексичних одиниць не збереглося б.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, серед текстів-вправ, які будуються за допомогою лексичних прийомів, найбільше відповідають оригіналу ті, основні засоби формування яких – це наукові терміни; найменше – «вправи», які будуються на основі макаронізмів та які зберігають лише мету комунікації – принцип побудови «вправи». Завдяки застосуванню таких перекладацьких трансформацій, як додавання, опущення, заміна, адаптація та компенсація, перекладачу вдається здійснити адекватний переклад текстів, котрі полягають в обов’язковому використанні стилістичних засобів (метафор, перифрази) або термінів із певних галузей. Такі «вправи» у перекладі відображають український національний колорит завдяки адаптації. Тексти-вправи, що представляють експерименти з мовою твору, перекладаються

або дослівно, або зазнають змін та зрештою відображають мовні експерименти, здійснені на українському ґрунті.

Перспективи дослідження полягають у висвітленні граматико-стилістичних особливостей перекладу твору Р. Кено «Вправи зі стилю».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Daubercies C. Le jeu de mots chez R. Queneau / C. Daubercies [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aidenligne-francais-universite.auf.org/IMG/pdf>

2. Souchier E. L'«effet» de «Exercices de style» / E. Souchier // R. Queneau. Exercices de style. – Paris: Gallimard, 2012. – P. 7–25.
3. Tcherednitchenko A. Théorie et pratique de la traduction. Le français / A. Tcherednitchenko, Y. Koval. – Kiev: Lybid, 1991. – 314 p.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

4. Кено Р. Зазі в метро; Вправи зі стилю / Р. Кено; пер. з франц. Я. Ковалю, Ю. Лисенка; прим. Я. Ковалю. – Харків: Фоліо, 2015. – 219 с. (КВ)
5. Queneau R. Exercices de style / Raymond Queneau. – Paris: Gallimard, 2012. – 239 p. (QE)